

РЕЦЕНЗІЇ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ**КРИМСЬКОТАТАРСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ: ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ**
(Рецензія на монографію Олени Соболевої «Весілля кримських татар: традиційні форми та трансформації». – Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2015. – 360 с.)

У сучасній українській етнології дослідження з тюркології представлені досить скромно. І це попри те, що українці та кримці мають давні зв'язки, історична батьківщина кримських татар та водночас територія їх компактного проживання – Крим – давно входить до складу України (фактично з 1954 р., коли півострів увійшов до складу УРСР), а відповідно до останнього Всеукраїнського перепису населення 2001 р. кримські татари є п'ятою за чисельністю (найбільшою тюркською) етнічною групою України.

Ця ситуація є цілком зрозумілою, адже з 1944 р. аж до розпаду Радянського Союзу вивчення кримськотатарської етнічної культури було темою, м'яко кажучи, небажаною. Зі здобуттям Україною незалежності вітчизняні дослідники зосередилися насамперед на вивченні традиційної культури самих українців. Це закономірно, адже для щойно створеної молодой держави вкрай важливим було доведення автентичності титульного етносу, що добре розуміли науковці. В цей час дослідження культури кримців локалізується майже виключно у Криму, у середовищі дослідників – кримських татар. Однак вже у 2000-х роках сформувалася критична маса науковців, що розуміли важливість вивчення культури корінної національної меншини України – кримців. Тож увага серед українських вчених до цієї тематики дещо позжвавилася.

Зокрема, з середини 2000-х років у царині тюркології плідно працює київська дослідниця Олена Соболева. Вона є

авторкою понад 20 наукових публікацій з етнічної культури кримських татар, насамперед їхньої весільної обрядовості. Логічним підсумком її багаторічних наукових розвідок з цієї тематики стала монографія «Весілля кримських татар: традиційні форми та трансформації», що побачила світ у 2015 році. Актуальність цього видання посилюється тим, що у зв'язку із сучасним політичним становищем Криму увага до історії та культури його корінного населення за останні роки значно позжвавилася.

У цьому контексті перевагою роботи є те, що О. Соболева на початку своєї монографії подає розгорнуту історико-етнографічну характеристику кримськотатарського етносу. Це дає можливість навіть невідготовленому читачу ознайомитися з основними віхами історії Кримського півострова та сучасними поглядами науковців на етнічне походження кримців. Зокрема, дослідниця наголошує на хибності поширеної ще радянською історіографією тези про «татаро-монгольську» теорію етногенезу кримських татар. Спираючись на сучасні етнологічні дослідження, О. Соболева прослідковує значно раніші витоки кримськотатарського етносу. Вона доводить, що характерною ознакою етнокультурних процесів на території Криму була рубіжність не лише в етнографічному, а й у цивілізаційному розумінні, а отже, й поліетнічність його населення. Також авторка звертається до характеристики регіональних етнографічних особливостей кримськотатарського

етносу, що відображалися у духовній та матеріальній культурі субетнічних груп кримців.

Основна змістова частина роботи, присвячена весільним традиціям, структурно поділяється на три розділи.

Значну увагу дослідниця приділяє детальній реконструкції самого весільного обряду, включаючи всі його складові: передвесільний етап, весілля та післявесільні традиції. Авторка описує структуру та послідовність обрядодій у межах кожного етапу, а також аналізує їх значення.

Так, передвесільна складова шлюбного обряду кримських татар має на меті насамперед укладення попередніх домовленостей про шлюб та саме весілля, матеріальну підготовку до створення нової родини, а також звикання майбутнього подружжя один до одного та нового суспільного статусу. Традиційно цей етап включає такі частини: вибір пари та вивідування волі батьків, сватання, заручини, знайомство молодят, таємні зустрічі та підготовка до весілля.

Сам обряд весілля можна структурно поділити на такі складові: 1) весілля в домі молодої, під час якого відбуваються обряди: «хна», лазня молодої, гостина, релігійний обряд *никях*; 2) перевезення нареченої у дім молодого; 3) весілля в домі молодого, що включає наступні обрядодії: колективне частування, гоління молодого та перша шлюбна ніч.

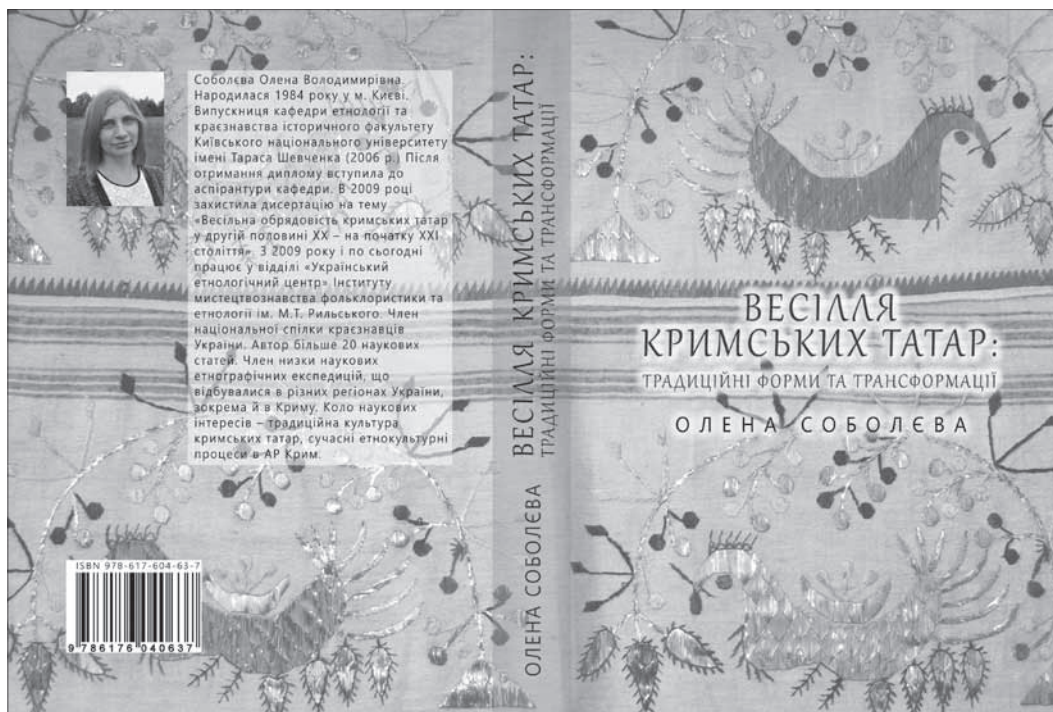
Післявесільний етап передбачав дотримання таких традицій: перевірка чесності молодої на ранок після шлюбної ночі; адаптація дружини до набутого статусу та нового оточення, що відбувалася насамперед завдяки традиції відвідування молодої її родичками; взаємні післявесільні відвідини двох родів.

Авторка зазначає, що названі складові весільного обряду є сталими для всіх субетнічних груп кримців, хоча татари степового Криму, Південного берега та гірських районів півострова все ж мають свої локальні особливості у весільній обрядовості.

Важливе місце в роботі посідає детальний опис весільної атрибутики, традиційних кримськотатарських весільних страв та ролі весільних чинів.

Для традиційного кримськотатарського весілля на всіх його етапах характерне широке використання різноманітних предметів (спеціально виготовлених для весілля – деревце, а також побутових – різноманітні вироби з тканин, свічки, дзеркало, хутро, віник тощо), що набувають особливого сакрального значення завдяки їх використанню у весільному ритуалі. Під час опису атрибутики дослідниця прагне не лише визначити місце предметів у весільному ритуалі, пояснити їх символічне значення, а й виокремити локальні особливості використання предметів у весільному обряді.

Описуючи обрядову їжу, авторка звертає увагу на те, що основними інгредієнтами кримськотатарських весільних страв були різноманітні злаки (що традиційно притаманно землеробським народам) та м'ясо (характерно для кочовиків) у різних варіаціях. Прикметно, що більшість обрядових страв (навіть м'ясних) готувалася з додаванням цукру. Це пов'язано із позитивним змістом символіки солодкого як втілення достатку та багатства молодої сім'ї. Споживання ритуальних страв мало насамперед комунікативну функцію. Деякі ритуальні страви виконували роль певних символів і були покликані повідомити громаді конкретну інформацію (наприклад,



пиріг із діркою на знак нечесності нареченої).

Народному весіллю, як правило, притаманний чіткий розподіл ролей. Кримськотатарське весілля не є винятком. Головними персонажами весільного дійства є молодий і молода, проте у весільному обряді кримців вони займають пасивне становище, що характерно майже для всіх кавказьких народів та більшості тюркських етносів. Найактивніші ролі у весільному дійстві виконували одружені чоловіки та жінки. Вони були головними організаторами весілля – сватами, свахами, розпорядниками. Важливу роль у весільному ритуалі займали близькі родичі молодят – батьки, сестри, брати, дядьки. А от роль дітей у весільній обрядовості була обмеженою. Як правило, перебувати на весіллі їм було заборонено. Такого права люди набували лише з досягненням шлюбного

віку. Однак окремі обряди все ж відбувалися за участю дітей, насамперед хлопчаків (відкриття весільного вузла на сватанні, катання маленького хлопчика по постелі молодят тощо). Активну участь в окремих частинах весілля брала неодружена молодь. Окрему групу дійових осіб у весільному ритуалі становили «весільні професіонали» – кухарі, перукар, музики, юнаки, що обслуговували столи, тощо.

Великої уваги заслуговує прагнення авторки визначити типологію весільного ритуалу кримців через аналіз весільної обрядовості різних народів, що проживали на суміжних із Кримом територіях або мали постійні шляхи культурного взаємовпливу. Дослідниця доходить висновку, що кримськотатарське весілля має багато спільних рис із традиціями турків, греків, албанців, багатьох народів Кавказу.

Авторка зазначає, що описана структура весільної обрядовості, а також її предметна та рольова складові були характерні для весільного ритуалу кримських татар кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Надалі традиційне весілля кримців через низку об'єктивних обставин зазнало значних змін.

Останній підрозділ монографії присвячений шляхам та формам трансформації весільного обряду кримців, що відбулися впродовж другої половини XX – на початку XXI ст. Дослідниця зауважує, що вже від початку XX ст. і донині спостерігаються зміни у бік спрощення комплексу обрядів та їх «прагматизації». Щоправда, ці процеси характерні для багатьох народів у новітній період і пов'язані із загальносвітовими тенденціями до урбанізації, уніфікації культури та розширення інформаційного простору. Однак у випадку кримських татар найбільший вплив на традиційну обрядовість справили насильницька депортація, складні умови проживання та тривале перебування в іноетнічному середовищі. Лише у 60 – 70-х роках XX ст. з покращенням повсякденного життя кримців спостерігаються тенденції до відродження весільних традицій. Проте архаїчні елементи весільного обряду так і не були відновлені (обряди «хни», гоління тощо), а навпаки, остаточно занепали. Водночас з'явилося багато новотворів, низка ритуалів спростилася, втратила свої символічні функції та відтворюється нині виключно у декоративному варіанті. Одним із найбільш збережених весільних ритуалів залишається обряд заручин. Дослідниця вбачає причину цього явища в тому, що у часи депортації та загалом радянського панування саме люди похилого віку були

головними зберігачами народних традицій. А в обряді заручин старші члени родини традиційно брали активну участь, хоча на самому весіллі вони, як правило, не були присутні.

Авторка наголошує на тенденції до відродження традиційного весілля у середовищі кримських татар, що спостерігається протягом останнього десятиліття, як на важливому елементі збереження етнічної ідентичності кримців у багатоетнічному середовищі.

Насамкінець зазначимо, що дослідницею було опрацьовано величезний масив літератури з зазначеної тематики. Вражає джерельна база монографії, яку складають понад 300 записів розмов з респондентами, абсолютна більшість з яких проведена авторкою самостійно.

Отже, пропонується до уваги читача монографія є на цей час найбільш ґрунтовним дослідженням весільної обрядовості кримських татар. У роботі на основі потужного польового матеріалу та опублікованих досліджень зроблено детальну реконструкцію всіх складових традиційного кримськотатарського весілля та проаналізовано трансформаційні процеси, що відбулися з весільною обрядовістю кримців протягом другої половини XX – початку XXI ст. Монографія буде цікава не лише науковцям-етнологам, дослідникам традиційної обрядовості, а й усім, хто прагне дізнатися більше про традиції та історію корінного населення України – кримських татар.

Оксана ОВСІЮК

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу культурологічних
досліджень НДІУ